
PRAVO NA OBRAZOVANJE

JADRANKA JELINČIĆ

Fondacija za otvoreno društvo postoji i deluje 20 godina. Koliki značaj pridaje obrazovanju govori to što je odabrala da ova konferencija posvećena obrazovanju za demokratiju bude završni čin jednogodišnje proslave i obeležavanja Dvadesetogodišnjice njenog postojanja. Ako postoji ijedno pitanje kojim se Fondacija bavila neprekidno i s upornom doslednošću tokom svog postojanja onda to svakako jeste obrazovanje.

Obrazovanje za demokratiju je tema kojom smo počeli naš angažman u obrazovanju početkom 1990-ih, u vreme kada politike nisu bile javna stvar, kada je svako pominjanje obrazovanja za demokratiju izazivalo neprijateljske reakcije donosilaca odluka i kada su institucije i formalni sistem obrazovanja bili zatvoreni za bilo kakvu saradnju i razmenu. Obrazovanjem za demokratiju smo počeli da se bavimo u godinama kada su norme isključenosti i isključivanja drugog i drugosti, namernog ili nenamernog pokazivanja nerazumevanja prema potrebama i interesima drugog, bile deo oficijelne politike i dominantna konvencija u javnom prostoru. Delovali smo izvan sistema. Koristili smo i promovisali različite metodologije neformalnog obrazovanja i snažno podržavali napore organizacija građanskog društva da pored tada jedino priznatog i poželjnog etničkog identiteta, i uprkos tome, afirmišu identitet građanina.

Demokratija u jednom društvu ne može da postoji ako su njegovi članovi objekti; oni moraju biti subjekti političkog društva i političkih procesa. Zato smo nastojali da obezbedimo ili da podstaknemo aktivno učešće građana, kao i da kod mladih podstaknemo interes za političke i demokratske procese i tako ojačamo zahtev za demokratski razvoj. Hteli smo da afirmišemo kritičko mišljenje, hteli smo da

afirmišemo odgovornost za društvene razvoje i hteli smo da studenti, učenici, ali i oni koji su to možda propustili u prethodnom formalnom obrazovanju, ovladaju znanjima i veštinama koje su primerene aktivnom građaninu u društvu koje obeležava postojanje različitosti i drugosti. Govorim o znanju o tom drugom, o sticanju kompetencija da se s tim drugim komunicira, udružuje i dalje utiče na demokratske i društvene razvoje.

Kada se u Srbiji naizgled sve promenilo 2000. godine, pokušali smo da u saradnji sa Vladom unesemo svoje iskustvo u formalni obrazovni sistem. I tada smo opet izabrali da znanje o demokratiji i uslovima za njen razvoj, praktikovanje i samoodrživost, te znanje o značaju obrazovanja za demokratiju bude naš doprinos, naš naglasak u reformi obrazovanja. Zbog toga smo naročito pomagali javne rasprave i uključivanje svih nosilaca interesa u obrazovanju (*stakeholders*) u taj dijalog. Obrazovanje u načelu nije samo pitanje obrazovnih struka i obrazovnih stručnjaka. Ono je pitanje od jednakog značaja i za one kojima je ono namenjeno, ali isto tako i za one čiji interesi i njihovo ostvarivanje u demokratskom društvu zavise od kvaliteta, sadržaja i efekata obrazovanja i obrazovnih politika. To je pitanje koje se tiče svih učesnika u obrazovnom procesu (od nastavnika, roditelja, do samih učenika), ali je jednako i pitanje koje se tiče i nekih drugih struka i profesija i društvenih grupa. Videli smo da su upravo te horizontalne veze između različitih potreba, različitih profesija, različitih interesa, bile ono što je nedostajalo da bi se obezbedila samoodrživost onoga što je postignuto u vreme reformskog entuzijazma od 2001. do 2003. godine.

34

Danas će se ovde raspravljati o obrazovanju za demokratiju, ali će se nužno morati raspravljati i o obrazovanju uopšte i o vezi između obrazovanja i demokratije, njenog kvaliteta i društvene ukorenjenosti od koje zavisi njena stabilnost i samoodrživost, a u društvima u kojima se tek konstituiše i konsoliduje demokratski poredak. Iz toga proizlazi da su obrazovanje uopšte i obrazovanje za demokratiju po svemu političko pitanje.

U tom kontekstu kao prvo pitanje u vezi s obrazovanjem otvara se pitanje dostupnosti obrazovanja. Ako je dostupnost obrazovanju, odnosno obrazovnom sistemu u kome se studenti obrazuju i za demokratiju veća, utoliko možemo očekivati da ćemo živeti u društvu koje više odlikuju demokratski odnosi, veća lojalnost demokratskim načinima usklađivanja interesa i efektivnije informisano učešće građana u demokratskim procesima odlučivanja. Iz toga proizlazi da obrazovne politike u demokratskom društvu moraju biti inkluzivne, a formalni obrazovni sistem – od osnovnog obrazovanja do univerziteta, i u svim segmentima između – dostupan svima. Obrazovni proces mora biti sposoban da izađe u susret različitim pojedincima i društvenim grupama i usklađen s njihovim potrebama. Mora im svima obezbediti sticanje veština i znanja koji podstiču njihovu interakciju kako bi oni docnije mogli da svi zajedno čine onaj korpus koji se zove građanstvo, koji učestvuje u političkim procesima i utiče na odlučivanje. To je moguće jedino ako svi imaju

mogućnost da steknu znanja i veštine da kritički misle, da razumeju drugog i drugačijeg, da podrazumevaju da se društvo sastoji od različitosti, da vladaju kompetencijama da sa drugim ostvare interakciju i u procesu donošenja odluka međusobno stupe u dijalog ili zajednički deluju prema vladi.

Posmatrano iz tog ugla pravo na obrazovanje je osnovno ljudsko pravo na jednak način kao što je to i pravo na informisanje, a njegovo konzumiranje jeste uslov informisanog učešća građana u demokratskim političkim procesima. Zbog toga danas ima smisla otvoriti pitanje statusa tog prava.

Pravo na obrazovanje je priznato kao pravo u korpusu socijalnih i ekonomskih prava. Međutim, ako obrazovanje jeste instrument za razvoj demokratskog društva, ako je to uslov demokratskog društva, onda je na pravnicima, politikolozima i drugim strukama, na nedržavnim i državnim akterima, da počnu razmišljati o tome da se unapredi položaj prava na obrazovanje. Zarad stabilnosti demokratskog poretka, zarad samoodrživosti demokratije potrebno je ili da onaj korpus prava koji je regulisan Drugim paktom Ujedinjenih nacija, dakle Paktom o socijalnim i ekonomskim pravima, dobije status Prvog pakta, Pakta o političkim i građanskim slobodama i pravima; ili da se otvori ozbiljna debata na međunarodnom planu o tome da li je došlo vreme da se pravo na obrazovanje zajedno sa pravom na osnovnu zdravstvenu zaštitu preseli iz Drugog pakta u Prvi pakt i tako konačno obrazovanju prizna status političkog prava i podigne osetljivost za pravo na obrazovanje na nivo osetljivosti za pravo na slobodne izbore, pravo na život, slobodu misli, veroispovesti i slično. Time bi se podigla odgovornost za poštovanje prava na obrazovanje, unapredio kvalitet demokratije ili po rečima profesora Kina njena "socijalizacija", a zahtev za povećanom participacijom građana u procesima donošenja odluka bi dobio veći smisao. Ovo je uslov da se na drugačiji način progovori i o drugim kontroverznim pitanjima koja se javljaju u vezi sa obrazovanjem. Time bi se promenio diskurs unutar koga se raspravlja o tome da li je znanje roba i da li obrazovni proces treba da služi samo sticanju znanja i veština koji obezbeđuju bolju poziciju na tržištu rada ili i sticanju znanja i veština koji obezbeđuju život u demokratskom društvu.

Da, znanje jeste roba, ono je uvek bilo roba, ono je uvek bilo deo ponude na tržištu radne snage. Ali to nikako nije u suprotnosti s činjenicom da je znanje i uslov demokratskog društva i demokratskih odnosa u društvu. Zapravo, onoliko koliko znanje dopušta socijalnu propulzivnost, kretanje kroz socijalne slojeve i stvarno učešće u procesima donošenja političkih odluka, taman toliko ima demokratije u jednom društvu. U uslovima globalizacije i sve intenzivnijih migracija uspostavljanje demokratskih odnosa, sposobnost interakcije s drugim i drugačijim u procesu rada snažno utiče i na sam ekonomski razvoj, na efekte rada, na produktivnost. Mobilnost radne snage i timski rad, uključujući i timski rad preko IT mreža, zahteva veštine koje su potrebne za rad u sredinama u ko-

jima rade pojedinci sa mnogostrukim i različitim identitetima i specifičnim obeležjima i ličnim svojstvima (etničkim, kulturnim, rasnim, rodnim, fizičkim itd.). Upravo takvo okruženje zahteva tolerantnost, veštine socijalnih transakcija koje isključuju predrasude i podrazumevaju ne samo prihvatanje već i poštovanje drugosti, umeće da se izvrši efektivna razmena između učesnika u radnom procesu i razmena sa spoljnim klijentima. Samo oni koji raspolazu takvim veštinama su sposobni da efikasno doprinose celini radnog procesa i efikasno obave poverene poslove u komunikaciji sa spoljnim svetom.

Zbog novih političkih i ekonomskih razvoja nužno je otvoriti novi krug debata o mestu i značaju obrazovanja kao takvog i razumeti da je obrazovanje za demokratiju nužan i integralni deo savremenog koncepta obrazovanja. Stoga i ovu konferenciju treba razumeti kao sredstvo za otklanjanje svake dileme da li i u kojoj meri obrazovanje za demokratiju treba da bude sastavni deo obrazovanja.